

Ірина Мельник

Відприслівникова дієслівна аналітична синтаксична транспозиція на тлі інших різновидів дієслівних переходів

Досліджено вплив семантики прислівників на можливість/неможливість їхнього переходу в синтаксичну сферу дієслова; визначено параметри вживання прислівників у позиції складеного прислівникового присудка двоскладних речень і позиції співвідносного з присудком головного члена односкладних речень; виявлено морфологічну експлікацію підмета, пов'язаного із зазначеними типами присудків.

Ключові слова: відприслівникова дієслівна аналітична синтаксична транспозиція, означальні прислівники, обставинні прислівники, аналітична синтаксична морфема-зв'язка, аналітична синтаксична морфема-напівзв'язка, відприслівниковий дієслівний аналітичний синтаксичний транспозит, прислівниковий складений присудок, співвідносний з присудком головний член односкладних речень, типова й нетипова форми вираження підмета.

Постановка наукової проблеми та її значення. У підручниковій літературі донедавна в основу вирішення прислівника як окремої повнозначної частини мови було покладено лексичне значення ознаки, морфологічна невідмінюваність і синтаксична функція обставини [12, с. 307; 13, с. 430]. Відповідно до цих критеріїв Л. І. Коломієць, А. В. Майборода в академічній праці «Сучасна українська мова: морфологія» [13, с. 430] розглядають прислівники як лексико-граматичний клас незмінних повнозначних слів, що за походженням співвідносні з іменами та дієсловами. Відсутність морфологічної парадигми (крім ступенів порівняння, безвідносної міри якості та суб'єктивної оцінки в частини слів цього класу) й неможливість бути підведеними під будь-який тип відмінювання чи дієвідмінювання, – за зауваженням дослідників, – відрізняє прислівники від інших повнозначних слів, а наявність, поряд із граматичним, самостійного лексичного значення виокремлює їх на тлі інших незмінних частин мови [13, с. 430]. Про синтаксичні функції цього лексико-граматичного класу слів зазначено: «Прислівники найчастіше вживаються для вираження статичної ознаки іншої ознаки – динамічної, тобто виступають у ролі придієслівного означення. Проте це не виключає можливості вживання прислівників також у значенні присудків та модальних слів, не пов'язаних синтаксичними зв'язками з жодним із членів речення» [13, с. 430].¹ Врахування широкого спектру синтаксичних функцій дозволило мовознавцям зарахувати до лексико-граматичного класу прислівників, поряд із атрибутивними (обставинними та означальними), також предикативні прислівники [13, с. 431–432, 440–443].²

Аналіз досліджень цієї проблеми. Традиційний підхід до тлумачення прислівника в українській граматичній науці був істотно переглянутий. Нового статусу надав прислівникові І. Р. Вихованець у праці «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» [3, с. 119–122, 153–156, 185–197]. Поклавши в основу виокремлення частин мови триєдиний критерій (семантичний, морфологічний, синтаксичний, а для похідних слів і словотвірний), учений тлумачив прислівник як найпериферійніший клас слів у чотирикомпонентній класифікації повнозначних частин мови на тлі іменника і дієслова (як центральних частин мови) та прикметника (як їхньої периферії) [3, с. 153–156]. На аргументований погляд науковця, клас прислівників відрізняють від інших частин мови синтагматичні, а не лексичні особливості, оскільки «прислівник не має свого специфічного лексичного значення» [3, с. 17].³

© Мельник І., 2013

¹ Такі ж міркування про синтаксичну роль прислівника висловлює М. В. Леонова. Дослідниця констатує: «Функція вираження ознаки є основною функцією прислівника», проте, крім основної, прислівник також може виконувати неосновну, вторинну функцію – виражати предикативну ознаку й модальність [17, с. 242].

² Інший погляд на зазначену проблематику висловлює В. В. Виноградов. Предикатні прислівники науковець вирізняє в окрему частину мови – слова категорії стану, «нову для російської мови, але таку частину мови, що дуже активно розвивається» [2, с. 347]. Подібною є думка Л. В. Щерби, котрий безособово-предикатні слова також вважає окремою частиною мови, яку називає категорією стану [22, с. 74–76]. У мовознавстві ще розглядають згадані слова як «незмінні безособово-предикативні слова», «присудкові слова» [16, с. 318]. Цікавою варто визнати спробу тлумачити предикативні прислівники як аналітичні дієслова із семантикою стану [3, с. 122].

³ Пор. також думку Л. В. Щерби, котрий категорію прислівників у канві інших частин мови кваліфікував як «виключно формальну категорію», оскільки її значення збігається зі значенням категорії прикметників, що «стає очевидним із порівняння таких пар, як легкий /легко, бадьорий/бадьоро і т. д.» [23, с. 87].

Лексичне значення прислівника не самостійне, а похідне: в його основі лежить лексичне значення прикметника, дієслова та іменника, тому в прислівниковій синтагматичній позиції набули поширення компоненти з лексичним значенням статичної ознаки, процесу і предмета. Це зумовило те, що прислівник як синтагматичний клас слів виконує функцію означення до класу предикатів [3, с. 17].

Формально-синтаксичні функції прислівників пов'язані з їхньою семантико-синтаксичною диференціацією на два великих класи: означальні та обставинні [5, с. 302].¹ Перший клас прислівників утворено від якісних прикметників. Такі прислівники виражають ті відношення, що виникають внаслідок використання лексичних значень прикметників у придієслівній позиції, наприклад: *бадьоро, весело, високо, гарно, красиво, легко, міцно, мудро, низько, скромно, суворо, цікаво, швидко* та ін. Поєднання опорного дієслова з таким прислівником подібне до поєднання опорного іменника з прикметником.

Другий клас прислівників утворено від колишніх відмінкових або прийменниково-відмінкових іменникових форм або дієслівних форм, що втратили свою парадигму відмінювання або дієвідмінювання і закріпилися в прислівниковій позиції. До власне-обставинних прислівників належать: *вбік, вгорі, вдень, взимку, зимою, влітку, літом, увечері, гуртом, миттю, слідом, нехотя* та ін. Зазначені прислівники спеціалізовані на власне-обставинному вживанні, яке побудоване за моделлю детермінантних підрядних частин складнопідрядного речення [3, с. 186; 5, с. 299].

Мета і завдання статті. У нашій студії ставимо за мету дослідити специфіку відприслівникової дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції на тлі інших різновидів дієслівних переходів. Задекларована мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити продуктивність та ступінь поширення відприслівникової дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції; 2) з'ясувати вплив семантики неступеньованих і ступеньованих прислівників на можливість/неможливість їхнього синтаксичного переходу у сферу дієслова; 3) виявити якісний склад аналітичних синтаксичних морфем-зв'язок і морфем-напівзв'язок та схарактеризувати їхню роль у відприслівниковій дієслівній аналітичній синтаксичній транспозиції; 4) окреслити місце предикативних прислівників у відприслівниковій дієслівній аналітичній синтаксичній транспозиції; 5) визначити параметри вживання відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів у позиції складеного прислівникового присудка двоскладних речень і позиції співвідносного з присудком головного члена односкладних речень.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Прислівники спеціалізовані на вираженні предикатно-предикатних відношень, тобто відношень між ознаковими словами, тому вони не зафіксовані ні в ад'єктивній, ні в присудковій, ні в підметовій позиціях, ні в позиції сильнокерованого другорядного субстантивного члена речення [3, с. 186], що є сферою функціонування інших частин мови. Подібно до прикметників, іменників і числівників, прислівники можуть виступати в нетипових для цього частиномовного класу формально-синтаксичних позиціях. Функціонування прислівників у вторинній, присудковій, функції сигналізує про їхню вторинність, похідність у межах первинного лексико-граматичного класу і засвідчує синтаксичний етап відприслівникової дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції [3, с. 186].

На відміну від дієслів, прислівники реалізують функцію присудка не самостійно, а за допомогою аналітичних синтаксичних морфем-зв'язок або морфем-напівзв'язок. Останні надають предикативно вжитим прислівникам дієслівних граматичних значень, звичайно часу та способу, а також особи, роду й виду [4, с. 71]. Щодо здатності прислівників перебувати у формально-синтаксичній позиції дієслова, дослідники не однозначні. В одних граматичних працях натрапляємо на міркування, що «прислівник виступає у функції присудкового слова в двоскладних реченнях порівняно рідко і то частіше в ступеньованій формі» [16, с. 42]. В інших зазначено, що «присудкову позицію речення функціонально заступають іменники, прикметники і прислівники» [6, с. 199]. Це дає змогу зробити висновок: у мовознавчих дослідженнях представлено широке і вузьке розуміння здатності прислівника перебувати у формально-синтаксичній позиції присудка. Широкий підхід пов'язаний із диференціацією прислівників на дві групи: власне-предикативні та невласне-предикативні. Власне-предикативні прислівники у формально-синтаксичній структурі речення зафіксовані в позиції

¹ У лінгвістичній літературі на означення цих розрядів прислівників вживають також терміни атрибутивні прислівники, які відповідно розподіляють на два типи: обставинні, або предметно-обставинні, та означальні, або означально-обставинні [21, с. 59; 13, с. 432]; обставинно-атрибутивні та власне-обставинні [2, с. 186; 1, с. 247].

співвідносного з присудком головного члена односкладних безособових речень. Невласне-предикативні прислівники набули поширення у функції присудка двоскладних речень, для яких типове поєднання з підметом відмінної категорійної семантики. Характерно, що перші виражають різні стани людини, природи тощо, другі значеннєво не обмежені [6, с. 203].

У граматичних студіях останнього десятиріччя переважає вузький підхід, згідно з яким обмежене вживання прислівників у присудковій позиції, на відміну від інших лексико-граматичних класів слів, наприклад, іменників та прикметників, пов'язують звичайно з їхньою граматичною та семантичною специфікою [10, с. 110]. Взявши за основу граматичні та семантичні параметри цього частиномовного класу слів, ми спробували окреслити продуктивність та ступінь поширення відприслівникової дієслівної синтаксичної транспозиції. Відприслівникова синтаксична транспозиція, на відміну від інших різновидів дієслівної транспозиції, належить до найменш продуктивних, що пов'язано з абсолютною частиномовною периферійністю прислівника, зокрема втратою ним морфологічних категорій вихідних частин мови – іменника, прикметника і дієслова [3, с. 118]. У граматичній структурі української мови вона представлена аналітично. «Функціонуючи як предикативне слово, а отже, перемістившись у дієслівну позицію, вихідний прислівник супроводжується аналітичною синтаксичною морфемою або напівморфемою, яка виражає граматичні категорії часу, способу, виду та ін.: *тепло* → *було тепло*, *біло* → *буде біло*, *радісно* → *було б радісно*» [3, с. 118]. Прислівники, як відомо, належать до невідмінюваних слів, тому їхній перехід у синтаксичну сферу дієслова має свої особливості. Прислівник як незмінна частина мови не може зумовлювати форму аналітичних синтаксичних морфем-зв'язок або морфем-напівзв'язок як складників відприслівникової дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції. Цим, очевидно, можна пояснити обмежене їхнє функціонування у відприслівниковому різновиді дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції, а також наявність неповної особової та родової парадигм у відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів. Характерно, що роль транспозитора найчастіше виконує аналітична синтаксична морфема-зв'язка *бути*, яка стверджує реальне або ірреальне існування, наявність предикативної ознаки. У формі теперішнього часу вона представлена імпліцитно, у формі середнього роду минулого часу, а також у третій особі однини майбутнього часу – експліцитно, наприклад: *Легенями фільтрувати – нормально?* (О. Гончар); *Легко сказати, та зробити важко* (Усна народна творчість); *...ходить вечорами загатськими вулицями було небезпечно* (Ю. Мушкетик); *...утілити їх [ідеї. – І. М.] буде непросто* («Коментарі», 2012). З-поміж зазначених форм аналітичної синтаксичної морфем-зв'язки *бути* переважає нульова форма теперішнього часу.

До аналітичних засобів вираження відприслівникової дієслівної синтаксичної транспозиції належать також аналітичні синтаксичні морфем-напівзв'язки *ставати/стати*, *робитися/зробитися*, *виявлятися/виявитися*, *здаватися/здатися* та ін. Найуживанішою з-поміж них є морфема-напівзв'язка *ставати/стати*, що передає набування або набуття суб'єктом стану, перехід одного стану до іншого, наприклад: *Обходити ями і пнища [стає важко. – І. М.]* (Ю. Мушкетик); *...тугий клубок зсотався під горлом, аж стало важко дихати* (Ю. Мушкетик). Із зазначеною семантикою також зафіксована морфема-напівзв'язка *робитися/зробитися*, наприклад: *Дихати зробилося важко*. До менш уживаних належать морфем-напівзв'язки *виявлятися/виявитися*, які фіксують оцінний стан, *здаватися/здатися*, що передають позірність цього стану, наприклад: *Працювати без вихідних виявилось непросто*; *Їздити автобусом здалося зручно*.

Для прислівника як частини мови дериваційного типу характерна семантична неоднорідність, що зумовлює можливість/неможливість його синтаксичного переходу у сферу дієслова. Обставинні прислівники, передаючи семантику власне-обставинних відношень, формують семантичну доміную частину прислівника як окремої частини мови [3, с. 187; 5, с. 305]. Первинною для згаданого семантико-синтаксичного розряду прислівників, як було зазначено раніше, є формально-синтаксична функція детермінантного члена речення. «Проблему транспонування цих прислівників у формально-синтаксичну позицію присудка двоскладного речення, – за слушним зауваженням К. Г. Городенської, – досі остаточно не розв'язано» [10, с. 111]. До такого висновку схиляє те, що у витлумаченні зазначених питань серед лінгвістів немає однастайності. На цікаві міркування учених, що мають стосунок до з'ясування проблеми формально-синтаксичних функцій обставинних прислівників у структурі двоскладного речення, натрапляємо у граматичних описах української й типологічно подібних до неї мов. Наприклад, у праці «Русский язык: грамматическое учение о слове» В. В. Виноградов наголошує, що

здатність до предикативного вживання у сучасній російській мові виявлена більшою мірою в обставинних прислівників, ніж у якісних на -о, -е (пор.: *до міста недалеко, було ще рано, вже пізно* і т. д. – за неможливості сказати *було вічно; буде повільно, було поспішно* і т. д.) [2, с. 342]. Автори «Російської граматики – 80» вирізняють граматичний тип двоскладного речення, що відповідає схемі N – Adv, де в ролі підмета зафіксований іменник у називному відмінку, а у функції присудка – обставинний прислівник, прислівниковий компаратив або прийменниково-відмінкова форма з обставинним значенням [18, с. 300–301]. На думку інших дослідників, такі реченнєві конструкції належать до еліптичних з лексично не вираженим дієслівним присудком, що не потребує ні контекстуальної, ні ситуативної компенсації. За такого тлумачення прислівники, прийменниково-відмінкові форми тощо, безпосередньо співвідносячись з підметом, набувають значення предикативної ознаки, тобто присудка [20, с. 410]. У лінгвістиці також відома спроба аналізувати обставинні прислівники зі значенням місця як обставини місця, які належать до обов'язкових компонентів двоскладних реченнєвих конструкцій з лексично не вираженим присудком (нульовим присудком), що співвідносний з формально представленим присудком в аналогічних за своїм складом реченнєвих побудовах [19, с. 156–157]. І насамкінець твердження, підґрунтям якого є семантико-синтаксична валентність предиката елементарних і неелементарних двоскладних речень [11, с. 37–38]. Відповідно до валентності предиката, обставинні прислівники, з огляду на специфіку їхньої семантики, не можуть зазнавати синтаксичного переходу у сферу дієслова, тому що «їхнє функціонування побудоване за моделлю підрядних детермінантних частин складнопідрядних речень» [11, с. 38]. На цій підставі обставинні прислівники причини, мети, часу, умови, допустовості, місця, напрямку тощо не входять до валентної рамки дієслівного предиката, їм надано статусу детермінантних другорядних членів речення. Виняток із загального правила становлять лише просторові прислівники зі значенням місця, наприклад, *далеко, близько, високо, низько глибоко, мілко* та ін., а також співвідносні з ними компаративи та суперлативи, що зумовлені валентністю локативних дієслівних предикатів типу *бути, перебувати, знаходитися* та ін., і спеціалізовані на вживанні в ролі керованого другорядного члена речення.¹ У з'ясуванні формально-синтаксичної позиції обставинних прислівників, на наш погляд, найбільш прийнятним є твердження, що побудоване з урахуванням семантико-синтаксичної валентності предиката елементарних і неелементарних двоскладних речень.

Означальні прислівники, на противагу обставинним, ширше проникають у формально-синтаксичну позицію присудка [9, с. 42; 14, с. 145]. Проте це проникнення має також вибірковий характер. З одного боку, це зумовлено специфікою семантики означальних прислівників, а з іншого, – особливостями морфологічного вираження підмета [9, с. 42; 14, с. 145]. Тому дієслівної синтаксичної транспозиції зазнають не всі розряди означальних прислівників, а переважно якісно-означальні прислівники з оцінним значенням, до яких належать *важко, легко, добре, прекрасно, погано, складно, просто, дорого, дешево, приємно, безпечно* та ін., напр.: *Як **хороше** радіти без причини...* (В. Симоненко); *Добувати блага **не просто*** (О. Гончар); *Одначе воювати <...> **почесно й вигідно** для скарбниці...* (Ю. Мушкетик); *То **небезпечно** – генія цькувати* (Л. Костенко).

Дієслівна аналітична синтаксична транспозиція також характерна для компаративів і суперлативів, що співвідносні зі згаданим розрядом означальних прислівників *важче/найважче, легше/найлегше, краще/найкраще, гірше/найгірше, складніше/найскладніше, простіше/найпростіше, дорожче/найдорожче, дешевше/найдешевше, приємніше/найприємніше, безпечніше/найбезпечніше*, наприклад: *Погано орати – то **краще** випрягати* (Усна народна творчість); *... **легше** ви-
найти, аніж впровадити* (О. Гончар); *...**найкраще** <...> виблукатись на відкриті дикі місця...* (О. Гончар); ***Найкраще** було б відхреститися од цього хлопця та його небезпечного заміру* (Ю. Мушкетик).

¹ Про прислівники місця знаходимо цікаві міркування у І. Р. Вихованця. На думку вченого, ця група обставинних прислівників найтісніше пов'язана із власне-іменниками і може входити або не входити у валентну рамку предиката. «Через те їх, – за переконанням науковця, – варто виділити у проміжний між іменниками і прислівниками граматичний розряд. Ті просторові прислівники, яких вимагають локативні дієслова типу *бути, перебувати, знаходитися, сидіти, стояти*, а також дієслова на позначення руху, найближче стоять до іменників, пор.: *Він був далеко і Він був у лісі; Хлопчик стояв віддалік і Хлопчик стояв біля школи; Дівчинка пішла додому і Дівчинка пішла на стадіон*. У детермінантній позиції, коли просторові прислівники виступають репрезентантами згорнутого речення, вони зближуються з власне-прислівниками, напр.: *Навколо лунали пісні; Вгорі синіло небо*» [3, с. 188].

Характерно, що якісно-означальні прислівники з оцінним значенням, а також співвідносні з ними ступеньовані форми зазнають дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції звичайно в неелементарних двоскладних реченнях за умови, якщо підметову позицію заступає інфінітив, та в елементарних двоскладних реченнях, підмет яких виражений вказівним або узагальнювальним займенниковим іменником [11, с. 38], наприклад: *Запалити курінь зараз було не просто...* (Ю. Мушкетик); *...в таку далеч возити камінь – забарно й не вигідно* (П. Загребельний); – *Найкраще було б нап'ясти над нашим островом вітрило й попливти...* (Ю. Мушкетик); *Це ... добре* (О. Гончар); *...то не вигідно* (Ю. Мушкетик).

Синтаксичний перехід у сферу дієслова властивий також означальним просторовим прислівникам зі значенням місця, до яких належать *далеко, близько, високо, низько, глибоко, мілко та ін.*, а також співвідносним із ними компаративам та суперлативам, наприклад: *Ходити з дому до церкви далеко (далі, найдаліше); Пірнати – глибоко (глибше, найглибше)!* Проте ці прислівники у формально-синтаксичній позиції дієслова зафіксовані зрідка. Це зумовлено їхнім валентним зв'язком з локативними предикатами, а також можливістю функціонування лише в семантично неелементарних реченневих конструкціях, де в позиції підмета вжитий інфінітив. Реченнєві структури, в яких присудкову позицію заступають означальні просторові прислівники прийнято диференціювати на два типи [10, с. 113]. «Для першого характерний такий інфінітивний підмет, після якого вживаються валентно залежні другорядні члени речення зі значеннями вихідного та кінцевого пункту руху, напр.: *Іздити звідси на роботу близько (ближче); Ходити туди до школи далеко (далі)*. Другий тип речень вирізняється своєю структурою і комунікативною настановою. ...За комунікативною настановою цей тип речень належить до спонукальних, зокрема до речень-закликів, пор.: *Стрибати – високо (вище), пірнати – глибоко (глибше)!* *Метати – далеко (найдаліше)!* *Літати – високо (найвище)!*» [10, с. 113].¹ У ролі зв'язкового елемента за таких умов виступає імпліцитно виражена дієслівна власне-зв'язка *бути*, замість якої стоїть тире.

Формально-синтаксичну позицію присудка у двоскладному елементарному й ускладненому реченні тлумачать як первинну для компаративних і суперлативних прислівників міри і ступеня [15, с. 44, 49–50; 7, с. 54, 11, с. 39], що дало можливість деяким дослідникам надати їм статусу аналітичних синтаксичних дієслів [7, с. 54]. Зазначений різновид дієслівних синтаксичних транспозитів відповідно до семантичної специфіки подавати «кількісні характеристики істот або предметів через зв'язок з іншими істотами чи предметами», а точніше констатувати «кількісну перевагу одних із них над іншими або меншу кількість одних порівняно з іншими» [7, с. 54], а також з урахуванням нетипової морфологічної експлікації підметової позиції – родового відмінка – кваліфікуємо як відчислівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити.

Формально-синтаксична функція співвідносного з присудком головного члена односкладних речень є типовою, сильною, для предикативних прислівників, серед яких *весело, важко, радісно, легко, смішно, сумно, тепло, тяжко* та ін., та співвідносних з ними ступеньованих форм *веселіше/найвеселіше, важче/найважче, радісніше/найрадісніше, легше/найлегше, смішніше/найсмішніше, сумніше/найсумніше, тепліше/найтепліше, тяжче/найтяжче*, наприклад: *їй ставало моторошно від проповіді дервіша* (Р. Іванчук); *Чогось так сумно, так протягло й лунко* (Л. Костенко); – *Мені весело з тобою. – А мені й весело, й прикро* (І. Пільгук); *Ще важче було Килияні...* (Ю. Мушкетик); *Найкраще їм бувало...* (Ю. Мушкетик). Для зазначених компонентів, які функціонують в елементарних і неелементарних односкладних реченневих структурах, ця позиція завжди виступає єдиною, а не вторинною, як для інших семантичних груп прислівників. Характерно, що формально-синтаксична позиція співвідносного з присудком головного члена односкладних речень у предикативних прислівників закріплена дієслівною семантикою стану, яка властива периферійному семантичному підкласові дієслів. Крім того, вони дублюють категорійно-морфологічні показники дієслова, відріз-

¹ Слушними вважаємо зауваження К. Г. Городенської про те, що згаданий розряд означальних прислівників, а також співвідносні з ними компаративи та суперлативи, ужиті з нульовою формою дієслівної зв'язки *бути* у прислівниковому складеному присудку, необхідно відрізнити від таких самих прислівників та деяких обставинних зі значенням місця, серед яких *попереду, позаду, вгорі, внизу, збоку, ліворуч, навкруги* та ін. у функції керованого другорядного члена речення з локативною семантикою, що залежать від дієслівного присудка, представленого імпліцитною формою власне-локативного дієслова *бути*, що вказує на статичну локалізацію стану, пор.: *Стрибати – високо (вище, найвище)!* і *Ми – високо (вище, найвище)* [10, с. 113].

няючись від останніх лише аналітичним способом творення. Це спонукає деяких дослідників тлумачити предикативні прислівники як аналітичні дієслова із семантикою стану [3, с. 199–122]. Відповідні синтаксичні, семантичні та морфологічні особливості зазначених слів дозволяють відрізнити їх від аналізованих вище семантичних груп відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів, для яких формально-синтаксична функція присудка є вторинною, і засвідчують зрушення глибші від тих, що супроводжують відприслівникову дієслівну аналітичну синтаксичну транспозицію. Це дає підстави для вирізнення в її межах окремого ступеня, який кваліфікуємо як відприслівниковий дієслівний аналітичний напівморфологізований ступінь синтаксичної транспозиції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, відприслівникова дієслівна аналітична синтаксична транспозиція, на відміну від інших різновидів синтаксичного переходу у сферу дієслова, має вибірковий характер і належить до найменш продуктивних. Здатність прислівників заступати власне синтаксичну позицію дієслова загалом обмежена і залежить від їхньої семантичної специфіки та особливостей морфологічного вираження підмета. Дієслівна аналітична синтаксична транспозиція звичайно властива якісно-означальним прислівникам з оцінним значенням, а також співвідносним із ними компаративам та суперлативам, підметову позицію яких заповнює інфінітив у неелементарному двоскладному реченні або узагальнювальний чи вказівний займенниковий іменник в елементарному двоскладному реченні. Зрідка дієслівної аналітичної синтаксичної транспозиції зазнають означальні просторові прислівники із семантикою місця. Від зазначених семантичних груп відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів із вторинною власне синтаксичною присудковою позицією, необхідно відрізнити відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити з типовою, сильною формально-синтаксичною функцією співвідносного з присудком головного члена односкладних речень. Присудкова спеціалізація останніх закріплена дієслівною семантикою стану, та категорійно-морфологічними показниками дієслова, що сигналізують про зрушення глибші від тих, що супроводжують відприслівникову дієслівну аналітичну синтаксичну транспозицію і дають підстави для вирізнення в її межах окремого напівморфологізованого ступеня. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні ступенів предикативної закріпленості відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів.

Джерела та література

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : [підручник] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык: грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1986. – 640 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
6. Городенська К. Г. Явища синтаксичної деривації / К. Г. Городенська // Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 152–212.
7. Городенська К. Г. Синтаксична сфера компаративних і суперлативних прислівників міри і ступеня / К. Г. Городенська // *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník článků.* – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 1 část. – S. 53–58.
8. Городенська К. Г. Синтаксичні позиції ступеньованих прислівників з первинною локативною семантикою / К. Г. Городенська // *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ].* – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 2. – С. 6–11.
9. Городенська К. Г. Власне-прислівникова й транспозиційна сфера ступеньованих прислівників з первинною якісно-означальною семантикою / К. Г. Городенська // *Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. С. Стефаника. Філологія.* – Івано-Франківськ : Вид.-дизайнерський від. ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 41–43.
10. Городенська К. Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієслова / К. Г. Городенська // *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ].* – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 4. – С. 110–114.

11. Городенська К. Проблема двоскладного прислівникового речення в сучасному мовознавстві / К. Городенська, О. Годз // *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. «Лінгвістика»* : [зб. наук. пр.]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VIII. – С. 35 – 41.
12. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – [4-те вид.]. – К. : Вища шк., 1972. – Ч. I. – 402 с.
13. Коломієць Л. І. Прислівник / Л. І. Коломієць, А. В. Майборода // *Сучасна українська літературна мова: морфологія* / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
14. Косенко К. Г. Предикатна основа та семантико-граматична диференція дієслівних зв'язок в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Косенко Катерина Олександрівна. – К., 2009. – 192 с.
15. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 179 с.
16. Курс сучасної української літературної мови : в 2-х т. / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. 1. – 519 с.
17. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: морфологія / М. В. Леонова. – К. : Вища шк., 1983. – 264 с.
18. Русская грамматика : в 2-х т. / [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2 : Синтаксис. – 709 с.
19. Сучасна українська літературна мова: синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
20. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
21. Чапля І. К. Прислівник в українській мові / І. К. Чапля. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 124 с.
22. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М. : Учпедгиз, 1957. – 187 с.
23. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Мельник Ирина. Отадвербиальная глагольная аналитическая синтаксическая транспозиция на фоне других разновидностей глагольных переходов. В статье проведен целостный анализ транспозиции наречий в синтаксическую сферу глагола на фоне других разновидностей глагольных переходов, в частности выяснено влияние семантики наречий на возможность/невозможность синтаксического перехода в глагольную формально-синтаксическую позицию сказуемого; установлен качественный состав аналитических синтаксических морфем-связок и морфем-полусвязок, а также охарактеризована их роль в отадвербиальной глагольной аналитической синтаксической транспозиции; определены параметры употребления отадвербиальных глагольных аналитических синтаксических транспозитов в позиции составного наречного сказуемого двусоставных элементарных и неэлементарных предложений и позиции соотносительного со сказуемым главного члена односоставных безличных предложений; обнаружена морфологическая экспликация подлежащего, связанного с названными типами сказуемых.

Ключевые слова: отадвербиальная глагольная аналитическая синтаксическая транспозиция, атрибутивные наречия, обстоятельственные наречия, аналитическая синтаксическая морфема-связка, аналитическая синтаксическая морфема-полусвязка, отадвербиальный глагольный аналитический синтаксический транспозит, составное наречное сказуемое, соотносительный со сказуемым главный член односоставных предложений, типичная и нетипичная формы выражения подлежащего

Melnyk Iryna. Adverbial Verbal Analytical Syntactic Transposition Compared with other Types of Verbal Transitions. This article deals with the integral analysis of the peculiarities of adverb transposition into syntactic sphere of the verb compared with other types of verbal transitions, in particular the impact of adverbs in positive and comparative/superlative degrees semantics on possibility/impossibility of syntactic transition into verbal formal-syntactic predicate position is defined; the qualitative composition of analytical syntactic morphemes – connectives and semi-connectives – is determined and their role in adverbial verbal analytical syntactic transposition is characterized; parameters of using adverbial verbal analytical syntactic transpozits in the position of the compound adverbial predicate in two-member elementary and non-elementary sentences and in the position of the main member of a one-member impersonal sentence, correlative with the predicate, are defined; morphological explication of the subject, combined with the types of predicats, stated above, is analysed.

Key words: adverbial verbal analytical syntactic transposition, defining adverbs, adverbs as adverbial modifiers, analytical syntactic morpheme- connective, analytical syntactic morpheme-semi-connective, adverbial verbal analytical syntactic transpozit, adverbial compound predicate, the main member of a one-member impersonal sentence correlative with the predicate, standard and non-standard ways of expressing the subject.

Стаття надійшла до редколегії
21.03.2013 р.